

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1950

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΛ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

NICOLAS BERDIAEFF

Ἡ Ἐλευθερία *

Ὁ Ντοστογιέφσκυ εἶχε τὴν ἔμμομη ἰδέα ὅτι ἡ παγκόσμια ἁρμονία δὲν μποροῦσε νὰ νοηθῆ χωρὶς τὴν ἐλευθερία τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀμαρτήματος, χωρὶς τὴ δοκιμασία τῆς ἐλευθερίας. Στρέφεται ἐναντίον κάθε ἁρμονίας, ποὺ ἡ βάση της θὰ ἦταν ὁ ἐξαναγκασμὸς εἴτε εἶναι θεοκρατική αὐτὴ ἢ ἁρμονία εἴτε σοσιαλιστική. Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι ἓνα ὑποχρεωτικὸ δῶρο μιᾶς δοσμένης τάξεως πραγμάτων, πρέπει νὰ προηγηθῆ αὐτῆς τῆς τάξεως. Ὁ δρόμος ποὺ ὀδηγεῖ στὴν παγκόσμια ἔνωση τῶν ὄντων, πρέπει νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἀντιπάθεια τοῦ Ντοστογιέφσκυ πρὸς τὸ σοσιαλισμὸ καὶ τὸν καθολικισμὸ συνδέεται μὲ τὴν ἀδυναμία νὰ ὑποταχθῆ σὲ μιὰ ὀργάνωση τοῦ κόσμου βασιζομένη ἀπάνου στὴν ἀναγκαιότητα. Ἀντιτάσσει στὸν καθολικισμὸ καὶ στὸ σοσιαλισμὸ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

Ὁ Ντοστογιέφσκυ δὲν δέχεται οὔτε τὸν Παράδεισο, ὅπου ὁ ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατὴ, οὔτε τὸν Παράδεισο ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχει ἀφαιρεθῆ ἡ ἐλευθερία αὐτῆ. Ὁ πεσμένος ἀνθρώπος τῆς παλιᾶς τάξεως τοῦ κόσμου, ποὺ βασιζόταν στὸν ἐξαναγκασμὸ, ὀφείλει ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος νὰ φθάσῃ σὲ νέα τάξη. Ἡ πίστη τοῦ Ντοστογιέφσκυ εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως. «Ἀπὸ τὸ καμίνι τῶν ἀμφιβολιῶν μου πήδησε τὸ Ὄσαννά», ἔγραφε ὁ Ντοστογιέφσκυ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ χριστιανικὸς κόσμος δὲν ἐγνώρισε θερμότερο ὑπερασπιστὴ τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως. «Ἡ ἐλευθερία τῆς πίστεως τῶν σοῦ ἦταν πρὸ ἀγαπητὴ ἀπὸ κάθε τι ἄλλο», λέει ὁ Μ. Ἱεροεξεταστὴς στὸ Χριστό, καὶ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ πῆ καὶ στὸν ἴδιον τὸν Ντοστογιέφσκυ. Καὶ ἀκόμη: «ἐπεθύμησες τὴν ἐλεύθερη ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων», «Ἀντὶ γιὰ τὸν σκληρὸ ἀρχαῖο νόμο, ὁ ἀνθρώπος ὀφείλει νὰ ἀποφασίσῃ μέσα του, μὲ ἐλεύθερη καρδιά, τί εἶναι τὸ καλὸ, καὶ τί εἶναι τὸ κακὸ, ἔχοντας γιὰ ὀδηγὸ μόνον τὴν εἰκόνα σου». Στὰ λόγια αὐτὰ βρίσκεται ἡ ὁμολογία πίστεως τοῦ ἴδιου τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Ὁ Ντοστογιέφσκυ ἀρνεῖται «τὸ θαῦμα, τὸ

μυστήριον καὶ τὴν ἀθθεντία» ὡς τὴν τρόπον ποὺ βαρύνουν τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση καὶ στεροῦν ἀπὸ τὸν ἀνθρώπο τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματός του. Οἱ τρεῖς δοκιμασίες τοῦ Χριστοῦ στὴν ἔρημο ἀπὸ τὸν Διάβολο, κατευθύνονταν ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος καὶ τῆς συνειδήσεως. Ἡ θρησκεία τοῦ Γολγοθᾶ εἶναι ἡ θρησκεία τῆς ἐλευθερίας. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐρχόμενος στὸν κόσμον «μὲ μορφή δούλου» ποὺ σταυρώθηκε καὶ βασανίστηκε ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀπευθύνεται στὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, κἀνένας ἐξαναγκασμὸς, τίποτε ποὺ νὰ ἀναγκάζῃ νὰ πιστέψῃ σαυτὸν ὡς Θεὸ. Δὲν ἦταν οὔτε ἡ δύναμη, οὔτε ἡ ἰσχύς τοῦ κόσμου τούτου, καὶ τὸ βασιλεῖο ποὺ ἀνάγγελλε δὲν ἦταν αὐτοῦ τοῦ κόσμου.

Ἐδῶ βρίσκεται τὸ θεμελιῶδες μυστικὸ τοῦ Χριστοῦ, τὸ μυστικὸ τῆς ἐλευθερίας. Χρειαζότανε ἐξαιρετικὴ ἐλευθερία πνεύματος, ἓνα θαῦμα ἐλεύθερης πίστεως, μιὰ ἀθόρητη ἀναγνώριση τῶν «μὴ βλεπομένων» «ἀοράτων πραγμάτων», γιὰ νὰ διακρίνῃ κἀνεὶς τὸ Θεὸ του κάτω ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δούλου Ἰησοῦ. Ὅταν ὁ Πέτρος λέει στὸν Ἰησοῦ: «εἶσαι ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος», κἀνεὶ μιὰ πράξη ἐλευθερίας. Αὐτὲς οἱ λέξεις ἀντηχοῦν στὰ βάθη τῆς ἐλεύθερης ἀνθρώπινης συνειδήσεως, προσδιορίζοντας τὸν ροῦν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Στὸ χριστιανικὸν κόσμον, κάθε ἄτομον (ὄν), στὸ βάθος τοῦ ἐλεύθερου πνεύματός του καὶ τῆς συνειδήσεώς του, πρέπει νὰ ἐπαναλαμβάνῃ αὐτὲς τίς λέξεις. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Ντοστογιέφσκυ πιστεύει πὼς ἡ ἀνατολικὴ ὀρθοδοξία φυλάει περισσότερο τὴν χριστιανικὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὸ Δυτικὸν καθολικισμὸ. Ὑπῆρξε πολλὰς φορές ἀδικὸς ἀπέναντι στὸν καθολικισμὸ καὶ δὲν ἔβλεπε τίς παρεκτροπὰς τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου. Ἡ χριστιανικὴ ἐλευθερία δὲν ὑπῆρξε στὸν Βυζαντινισμὸ, οὔτε στὴν αὐτοκρατορικὴ Θεοκρατία, ὅπως δὲν ὑπῆρξε καὶ στὴν Παπικὴ Θεοκρατία. Πάντως ἡ ὀρθοδοξία σέβεται περισσότερο τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος. Ὁ Ντοστογιέφσκυ ξεπερνᾷ τὰ ὄρια τῆς ἱστορικῆς ὀρθοδοξίας, ὅπως καὶ τοῦ καθολικισμοῦ: στρέ-

* Συνέχεια ἀπ' τὸ προηγούμενον καὶ τέλος.

φεται πρὸς τὸ μέλλον, καὶ οἱ ἀποκαλύψεις τοῦ ἔχουν ἓνα τόνο προφητικό. Παραμένει ὁμως σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς Ρωσικῆς ὀρθοδοξίας. Ἀπεκάλυψε ὅτι ὁ Ἀντίχριστος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀρνήση τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, καὶ ὁ ἐξαναγκασμός τοῦ ἐξασκεῖται στὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Γι' αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἦταν ἡ ἐλευθερία, ὁ Ἀντίχριστος ὁ ἐξαναγκασμός, ἡ ὑποδούλωση τοῦ πνεύματος. Ἀναλύοντας ἕως τὸ βάθος τὴν ἀντιχριστιανικὴ αὐτὴ ἀρχή, ἀναφέρει τὶς διαφορὰς ὄψεις ποῦ ἐπῆρε στὴν ἱστορία, ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ Θεοκρατία, τὸν ἱμπεριαλισμό, τὴν ἀναρχία, ἕως τὸν ἀθεοσοσιαλισμό. Ὁ Raskolnikov, ὁ Stanroquine, ὁ Kirilov, ὁ Versilov, ὁ Ivan Karamazov πρέπει νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ «δοκιμασία τῆς ἀμφιβολίας». Ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ πνεύματος, ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ἐλευθερῆς συνείδησης πρέπει νὰ ἠχῆσουν τὰ λόγια τοῦ Πάτρου: «Εἶσαι ὁ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος».

Ὁ Ντοστογιέφσκυ αἰσθανότανε πὼς μόνον στὰ λόγια αὐτὰ ἦταν ἡ σωτηρία τους. Ἦσαν προορισμένοι νὰ χαθοῦν, ἐὰν δὲν ἔβρισκαν μέσα τους τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος νὰ ἀναγνωρίσουν στὸν Ἰησοῦ τὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ. Ἄν ὁμως τὸν ἀναγνωρίσουν, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ὑπογείου γίνεται ἡ ἐλευθερία τῶν Υἱῶν τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἔρευνα τοῦ Ντοστογιέφσκυ γιὰ τὴν ἐλευθερία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία τοῦ «ἀνθρώπου τοῦ ὑπογείου». «Ὁ ἀνθρώπος τοῦ ὑπογείου» ζητᾷ νὰ ὑπερβῆ τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἐὰν ὁ ἀνθρώπος εἶναι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐλεύθερος δὲν τοῦ εἶναι ἐπιτετραμμένο νὰ κἀνῃ ὅ,τι θέλει; Ὅποιοδῆποτε ἔγκλημα, καὶ τὸν πατέρα του νὰ σκοτώσῃ ἀκόμη, γιὰ ἓνα ἀνώτερο σκοπὸ; Δὲν ὀφείλει ὁ ἀνθρώπος νὰ προσπαθῇ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος Θεός; Ὁ ἀνθρώπος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἐλευθερία του; Ὁ Ντοστογιέφσκυ αἰσθάνθηκε, πὼς μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἐλευθερία κρύβονται σπόροι θανάτου. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Raskolnikov, ξεπερνώντας τὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τὸν ὀδηγεῖ στὴν ὁμολογία τῆς ἐξουθενώσεως καὶ τῆς ὑποδουλώσεώς του. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Stanroquine ἐκφυλίζεται σὲ τέλεια ἀνικανότητα στὴν καταστροφὴ τῆς προσωπικότητος. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Kirilov ποῦ θέλει νὰ γίνῃ Θεός, καταλήγει στὴν τέλεια καταστροφὴ.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Kirilov εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα. Κηρύττει τὴν αὐθαιρεσία σὰν ἓνα καθῆκον, σὰν ἱερὴ ὑποχρέωση, πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ αὐτὴ ἡ αὐθαιρεσία γιὰ νὰ φτάσῃ ὁ ἀνθρώπος σὲ μιὰ ἀνώτερη βαθμίδα. Ὁ ἴδιος εἶναι ἓνας ἀνθρώπος ἀγνός, ἐλευθερωμένος ἀπὸ πάθη, ἓνα εἶδος ἀγίου ποῦ ἀπάνου του δὲν ἔλαμψε ἡ χάρις. Ὅμως καὶ ὁ πιὸ ἀγνός ἀνθρώπος, ἐὰν ἔχει ἀπορρίψει τὸ Θεὸ καὶ θέλει νὰ τὸν ὑποκαταστήσῃ, αὐτὸς ὁ ἀνθρώπος

εἶναι καταδικασμένος στὴν καταστροφὴ. Ἀπαλλοτριώει τὴν ἴδια του τὴν ἐλευθερία. Γίνεται ἓνας δαιμονιζόμενος ποῦ ἔπεσε στὴν κατοχὴ ἀγνώστων πνευμάτων. Αὐτὴ τὴν εἰκόνα τῆς σιωπηλῆς ἐξουθενώσεώς μας παρουσιάζει ὁ Kirilov. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος προσεβλήθη ἀπὸ ἀναμφισβήτητα συμπτώματα ἐκφυλισμοῦ. Ὁ δρόμος ὅπου ὁ ἀνθρώπος γίνεται Θεός, εἶναι μοιραῖος γιὰ τὴν ἐλευθερία, καταστρέφει τὸν ἴδιο τὸν ἀνθρώπο. Αὐτὴ εἶναι ἡ θεμελιώδης θέση τοῦ Ντοστογιέφσκυ. Ὅλοι οἱ ἥρωές του, ποῦ μᾶς ἐδειξε τὸ διχασμὸ τους, ποῦ μᾶς τοὺς περιέγραψε νὰ πλανιῶνται στοὺς δρόμους τῆς αὐθαιρεσίας, χάνουν τελικὰ τὴν ἐλευθερία τους.

Ἡ ἐλευθερία χωρὶς φρένο, χωρὶς ὄρια, ποῦ ρέπει πρὸς τὸν αἰσθησιασμό, κάνει τὸν ἀνθρώπο σκλάβο. Ἐκφυλισμός καὶ νόθευση τῆς προσωπικότητος κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία ἐνὸς πάθους ἢ μιᾶς κακῆς σκέψης. Ὁ Ντοστογιέφσκυ μελετᾷ τὶς ὄντολογικὰ συνέπειες αὐτῆς τῆς μανίας. Ὅταν ἡ ἀχαλίνωτη ἐλευθερία ἐκφυλίζεται σὲ μανία χάνεται, παύει νὰ ὑπάρχῃ. Ὁ ἀνθρώπος ὁ κυριευμένος ἀπὸ πάθος δὲν εἶναι πιὰ ἐλεύθερος. Ὁ Versilov, ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ πρόσωπα τοῦ Ντοστογιέφσκυ, εἶναι ἐλεύθερος; Τὸ πάθος του γιὰ τὴν Κατερίνα Νικολαϊεβνα εἶναι πιὰ μανία. Ἐχει εἰσδύσει μέσα του. Τὸν κατέστρεψε. Δὲν ἔχει πλέον τὴ δύναμη νὰ κἀνῃ ἐκλογὴ μεταξὺ τῶν ἰδεῶν; Σπαράσσεται μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων. Εἶναι διχασμένος. Ἐνας διχασμένος ἀνθρώπος δὲν μῆρει νὰ εἶναι ποτέ ἐλεύθερος. Καὶ κάθε ὄν ποῦ δὲν κατορθώνει νὰ κἀνῃ αὐτὴ τὴν ἐλεύθερη πράξη, νὰ διαλέξῃ δηλ. τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀγάπης του, εἶναι καταδικασμένο στὸ διχασμό.

Ἡ ἔρευνα τοῦ Ντοστογιέφσκυ γιὰ τὴν ἐλευθερία φτάνει στὸ ζενίθ στοὺς «Ἀδελφούς Καραμαζώφ». Ἡ αὐθαιρεσία καὶ ἡ ἐπανάσταση τοῦ Ivan Karamazov παρουσιάζουν τὶς κορυφές σ' αὐτὸν τὸν δύσκολο δρόμο τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Ἐδῶ ἐμφανίζεται ἡ ἐλευθερία σὰν αὐθαιρεσία καὶ βεβαίωση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς νὰ ὀδηγῇ στὴν ἀρνήση ὄχι μόνο τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς ἐλευθερίας. Ἡ ἐλευθερία καταστρέφεται ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τὴν ἀνάπτυξη. Αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμα τῆς διαλεκτικῆς τῆς. Ὁ Ντοστογιέφσκυ δείχνει ὅτι στὸ τέρμα τοῦ σκοτεινοῦ δρόμου ποῦ δὲν φωτίζεται πιὰ ἀπὸ τὴν ἐλευθερία ἐνεδρεύει ἡ ἴδια τῆς ἡ καταστροφὴ, δηλ. ὁ κακὸς ἐξαναγκασμός, ἡ κακὴ ἀνάγκη. Ἡ θεωρία τοῦ Μ. Ἱεροεταστῆ καὶ τοῦ Shigalief γεννήθηκαν ἀπὸ τὴν αὐθαιρεσία καὶ τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοιραία πορεία. Αὐτοὶ ποῦ μπαίνουν στὸ δρόμο αὐτὸν τῆς αὐθαιρεσίας εἶναι αὐτοὶ ποῦ ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως

καί τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος.

* * *

Στὸ δρόμο τῆς ἀυθαιρεσίας καὶ τῆς βεβαίωσης τοῦ ἑαυτοῦ του, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ σώσῃ τὴν ἐλευθερία του. Ἀμὰ φτάσῃ ἐκεῖ ὁ ἀνθρώπος, θὰ ἀρνηθῇ τὰ πρωτεῖα τοῦ πνεύματος, τὴν ἐμφυτὴ ἐλευθερία του, θυσιάζοντάς τὴν στὸ βασίλειο τῆς ἀνάγκης, γινόμενος παιγνίδι τοῦ χειρότερου ἐξαναγκασμοῦ. Ἐνας ἥρωας τοῦ Ντοστογιέφσκου λέει: «Βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία καταλήγῃ στὸν ἀπεριόριστο δεσποτισμό». αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐπαναστατικῆς ἐλευθερίας. Αὐτὴ ὑπῆρξε κατὰ τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία στὸν ἀπεριόριστο δεσποτισμό. Ἡ ἀθετὴ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γεννήσῃ τὸν ἀπεριόριστο δεσποτισμό. Κλεῖ μέσα τῆς μεγάλης ὁρμῆς. Αὐτὴ ἡ ἀυθαίρετὴ ἐπανάσταση ὁδηγεῖ τὸν ἀνθρώπο νὰ παραγνώρισῃ τὸ οὐσιώδες νόημα τῆς ζωῆς, νὰ παραγνώρισῃ τὴν Ἀλήθεια. Ζωντανὸ νόημα καὶ ζωὰ Ἀλήθεια μεταμορφώνονται σὲ μιὰ ἀυθαίρετὴ ὀργάνωση τῆς ζωῆς, στὴ δημιουργία μιᾶς ἀνθρώπινης εὐτυχίας μέσα σὲ μιὰ κοινωνικὴ μυρμηκία. Αὐτὴ ἡ διαδικασία τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῆς ἐλευθερίας σὲ ἀπεριόριστο δεσποτισμό κατέχει πολὺ σημαντικὴ θέσιν στὴν ἀντίληψη τοῦ Ντοστογιέφσκου γιὰ τὸν κόσμον.

Ὁ Ντοστογιέφσκου πρῶτος διέκρινε ὅτι ἡ ἐπανάσταση τῆς Ρωσίας δὲν θὰ ὁδηγοῦσε στὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ στὴ δουλεία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ἡ ἰδέα ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἀνταλλάσσοντας τὴν Ἀλήθεια τοῦ Χριστοῦ, θὰ κατέληγε στὸ Δεσποτισμό, ἐπίεζε σὰν ἐφιάλτης τὸν Ντοστογιέφσκου. Στὴ θεωρία τῆς οἱ ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκου Verhovenski, Chigaliew et le Grand Inquisiteur, ὑπεστήριζαν ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς εὐτυχίας τῶν ἀνθρώπων ἀφαιροῦσαν ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα τὴν ἐλευθερία. Ὁ κοινωνικὸς εὐδαιμονισμὸς ἀντιτίθεται στὴν ἐλευθερία. Ἐάν δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια, τότε τίποτε δὲν ἀπομένει ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ ὀργάνωση τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας.

Ἡ ἐπανάσταση δὲν συντελεῖται ἐν ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ ἐν ὀνόματι τῶν ἰδίων ἀρχῶν ποὺ ἀναψαν τίς φωτιές τῆς Ἱερᾶς Ἐξετάσεως, χάριν τῶν «ἐκατομμυρίων παιδιῶν», ποὺ πρέπει νὰ εὐτυχίσουν. Ὁ ἀνθρώπος φοβήθηκε τὸ βαρὺ φορτίο τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος, τὸ ἀντάλλαξε γιὰ νὰ προσκολληθῇ σὲ μιὰ ὑποχρεωτικὴ ὀργάνωση τῆς ὑπαρξῆς. Στὸ βάθος ὅμως τῆς ἀρνήσεως τῆς ἐλευθερίας ὑπάρχει μιὰ ὑπέροχη βεβαίωση τοῦ ἑαυτοῦ τῆς, τὸ ἀυθαίρετο. Ἐτοί ἡ ἐλευθερία, κακῶς ἐννοουμένη, μεταβάλλεται σὲ «ἀπεριόριστο δεσποτισμό» καὶ καταλήγει στὴν ἴδια τῆς τὴν καταστροφή. Μιὰ ψεύτικὴ ἰσότης ὁδη-

γεῖ σὲ ἀνήκουστὴ ἀνισότης, σὲ τυραννικὴ ὑπεροχὴ μιᾶς προνομιοῦχου μειονότητος ἐπὶ τῆς πλειονότητος.

Ὁ Ντοστογιέφσκου σκέφτηκε πῶς ἡ Δημοκρατία καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς σοσιαλισμὸς, στηριζόμενος στὴν ἰδέα τῆς ἀπολύτου ἰσότητος, στίς ἔσχατες συνέπειές τους δίνουν τὰ πρωτεῖα σ' ἕνα μικρὸ ἀριθμὸ ἀνθρώπων εἰς βάρος τῆς ὑπόλοιπης ἀνθρωπότητος. Τὸ συμπέρασμα του ἦταν πῶς ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀληθινὴ ἰσότης δὲν εἶναι δυνατὲς παρὰ στὸ Χριστό, δηλ. στὸ δρόμο τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔγινε ἀνθρώπος. Στὸ δρόμο τῆς ἀυθαιρεσίας τοῦ Ἀντιχριστοῦ βρίσκουμε μόνο τὴν τυραννία. Κάθε ἰδέα παγκοσμίου εὐτυχίας, γενικῆς ἐνώσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔχει ἀποκλεισθῇ ὁ Θεός, περιέχει γιὰ τὸν ἀνθρώπο τὴν ἀπειλή τοῦ χαμοῦ του, τὸ χάσιμο τῆς πνευματικῆς τοῦ ἐλευθερίας. Ἡ ἀυθαιρεσία καὶ ἡ ἐπανάσταση ἐναντίον τῆς Σκέψεως ποὺ κινεῖ τὸν κόσμον κρύβουν ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀπρόσιτη στὸ πνεῦμα ποὺ ἀπεσπάσθη ἀπ' αὐτὴν τὴ σκέψη. «Τὸ εὐκλείδειο πνεῦμα» (ἀγαπητὴ ἔκφραση τοῦ Ντοστογιέφσκου) εἶναι πράγματι ἀνίκανο νὰ συλλάβῃ τὴν παγκόσμια σκέψη, τοῦ ξεφεύγει σὰν μυστήριον ἐξωλογικὸ Ἡ ἐπανάσταση τοῦ «Εὐκλείδειου πνεύματος» ἐναντίον τοῦ Θεοῦ εἶναι δεμένη μὲ τὴν ἀρνήση τῆς ἐλευθερίας. Γιατί ἐάν δὲν ὑπάρχει ἐλευθερία σὰν τελευταῖο μυστήριον τῆς δημιουργίας, ὁ κόσμος αὐτὸς μὲ τὰ βάσανά του καὶ τοὺς πόνους του δὲν θὰ ἦταν δεκτός. Οὔτε κι' ὁ Θεός θὰ ἦταν παραδεκτός ποὺ ἔφτιασε αὐτὸν τὸν ἄσχημο κόσμον. Ὁ ἀνθρώπος στὴν ἀυθαιρεσία του σκέπτεται πῶς μπορεῖ νὰ φτιάσῃ ἕνα κόσμον καλύτερο, δπου νὰ μὴν ὑπάρχει οὔτε κακὸ οὔτε πόνος οὔτε κλάματα ἀθῶων παιδιῶν. Εἶναι ἡ λογικὴ τῆς πάλης ἐναντίον τοῦ Θεοῦ ἐν ὀνόματι τῆς ἀγάπης τοῦ καλοῦ. Δὲν μπορούμε ν' ἀντιληφθοῦμε τὸ Θεό, γιατί ὁ κόσμος εἶναι κακὸς καὶ ἡ ἀδικία βασιλεύει. Ἡ ἐλευθερία κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁδηγεῖ νὰ πολεμᾷς τὸ Θεὸ καὶ τὸν κόσμον. Ἐδῶ ξετυλίγεται ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἐσωτερικὴ τραγωδία. Ἡ ἐπαναστατημένη ἐλευθερία ὁδηγεῖ στὴν ἀρνήση καὶ αὐτῆς τῆς ἰδέας τῆς ἐλευθερίας, στὸ ἀδύνατον νὰ φθάσῃς τὸ μυστικὸ τοῦ κόσμου καὶ τὸ μυστικὸ τοῦ Θεοῦ, στὸ φῶς τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας. Ἡ παρουσία στὸ βάθος κάθε ὄντος μιᾶς ἐξωλογικῆς ἐλευθερίας εἶναι ἀναγκαῖος ὁρος γιὰ νὰ καταλάβῃς αὐτὸν τὸν κόσμον καὶ γιὰ νὰ φυλάξῃς τὴν πίστη στὸ βαθὺ τῆς νόημα, καὶ νὰ συμφιλώσῃς τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κακοῦ. Δὲν ὑπάρχει στὸν κόσμον τόσο κακὸ καὶ τόσο πόνος, γιατί στὸ βάθος του βρίσκεται ἡ ἐλευθερία. Ὅμως στὴν ἐλευθερία ὑπάρχει ὅλη ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ἀνθρώπου. Χωρὶς ἀμφιβολία θυσιάζοντας τὴν ἐλευ-

θερία μπορούμε νά ἀποφύγουμε τὸ κακὸ καὶ τὸν πόνο. Ὁ κόσμος θὰ ἦταν ὑποχρεωτικά καλὸς κι' εὐτυχής. Θὰ ἔχανε ὅμως τὴν ὁμοιότητά του μὲ τὸ Θεό. Γιατί ἡ ὁμοιότητα αὐτὴ ὑπάρχει πρὸ πάντων στὴν ἐλευθερία. Ὁ κόσμος ποὺ θέλησε νά πλάσῃ τὸ εὐκλείδειο πνεῦμα τοῦ Ἰβαν Καρμαζον, ἀντίθετος ἀπὸ τὸν κόσμο τοῦ Θεοῦ ποὺ εἶναι γιομάτος ἀπὸ κακὸ καὶ πόνο, θὰ ἦταν ἕνας κόσμος εὐτυχής καὶ καλός. Δὲν θὰ ὑπῆρχε ὅμως καθόλου ἐλευθερία, τὸ πᾶν θὰ ἦταν ὑποχρεωτικὰ ὀρθολογικό.

Ἔτσι ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα θὰ ὑπῆρχε μιὰ εὐτυχιμένη κοινωνικὴ μυρμηκία, μιὰ ὑποχρεωτικὴ ἁρμονία. Δὲν θὰ ὑπῆρχε πιὰ τραγωδία τῆς παγκοσμίου διαδικασίας, οὔτε ἀνώτερο νόημα συνδεδεμένο μὲ τὴν ἐλευθερία. Τὸ «εὐκλείδειο πνεῦμα» θὰ κατεσκεύαζε ἕνα κόσμο ὀρθολογικό, ὅπου τὸ ἐξωλογικό θὰ ἦταν ἐξορισμένο. Κανένα κοινὸ μέτρο μεταξὺ τοῦ νοήματος ποὺ ἐμφυχώνει τὸν θεῖο κόσμο μὲ τὸ «εὐκλείδειο πνεῦμα.» Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἀκριβῶς ἡ Ἀλήθεια τῆς τετάρτης διάστασης, ἀπαράδεκτη στὰ ὄρια τῆς τρίτης. Τὸ «εὐκλείδειο πνεῦμα» εἶναι λοιπὸν ἀνίκανο νά λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ὅλοι οἱ ἥρωες τοῦ Ντοστογιέφσκυ, ποὺ ἐκδηλώνουν τὴν ἐπανάστασή τους καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν τους, φτάνουν στὴν ἀρνησὴ τῆς ἐλευθερίας, γιατί ἡ συνειδήσή τους περιορίζεται στὰ ὄρια τῶν τριῶν διαστάσεων, καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι κόσμοι κλείνονται γι' αὐτούς. Ἡ ἐπανάσταση προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, καὶ καταλήγει στὸ σχέδιο κατασκευῆς ἑνὸς κόσμου ποὺ βασιίζεται μόνον στὴν ἀναγκαιότητα.

Ὁ Ντοστογιέφσκυ ἐμελέτησε μὲ καταπληκτικὴ διαλεκτικὴ δύναμη τίς συνέπειες τοῦ ὀρθολογισμοῦ ποὺ ἐπαναστατεῖ, καὶ τίς βρίσκει μοιραίες γιὰ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση, ὅπως καὶ τοῦ ὀλισθητικοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος ποὺ ἐπαναστατεῖ καὶ γίνεται μοιραῖο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ἡ ἐπανάσταση ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀπεριόριστη ἐλευθερία, καταλήγει στὴν ἀπεριόριστη δύναμη τῆς ἀνάγκης, στὸ πεδίο τῆς σκέψης καὶ στὸν ἀπεριόριστο δεσποτισμὸ στὸ πε-

δίο τῆς ζωῆς. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Ντοστογιέφσκυ ἔγραψε μιὰ Θεοδικία ποὺ εἶναι μαζὶ καὶ ἀνθρωποδικία. Ἐνα αἰώνιο ἐπιχείρημα ὑπάρχει ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κακοῦ στὸν κόσμο. Ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Ντοστογιέφσκυ ἀπαντᾷ σ' αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα. Αὐτὴ τὴν ἀπάντησιν τὴ διατυπώνω μ' ἕνα τρόπο παράδοξο. «Ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἀκριβῶς ἐπειδὴ τὸ κακὸ καὶ ὁ πόνος ὑπάρχουν στὸν κόσμο, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ κακοῦ εἶναι μιὰ ἀπόδειξις τῆς ὑπαρξὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐὰν ὁ κόσμος ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ τὸ καλὸ, τότε ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἦταν χρήσιμος, ὁ ἴδιος ὁ κόσμος θὰ ἦταν Θεός. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει γιατί ὑπάρχει τὸ κακὸ. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ Θεὸς ὑπάρχει ἐπειδὴ ὑπάρχει ἡ ἐλευθερία.» Ἔτσι ὁ Ντοστογιέφσκυ φανερώνει τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ διαμέσου τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος. Ὅσα ἀπὸ τὰ πρόσωπά του ἀρνοῦνται τὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος, ἀρνοῦνται τὸ Θεό, καὶ ἀντίστροφα. Ἐνας κόσμος ὅπου τὸ καλὸ θὰ ἐβασίλευε ὑποχρεωτικά, ποὺ ἡ ἁρμονία του θὰ διευθύνετο ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα, θὰ ἦταν ἕνας κόσμος χωρὶς Θεό, ἕνας λογικὸς μηχανισμός. Ἀπορρίπτοντας τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ρίχνουμε τὸν κόσμο στὴν κατάστασιν τοῦ ὀρθολογικοῦ μηχανισμοῦ καὶ τῆς ὑποχρεωτικῆς ἁρμονίας.

Ὁ Ντοστογιέφσκυ χειρίζεται τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας μ' ἕνα τρόπο δυναμικὸ καὶ ὄχι στατικὸ. Ἡ ἐλευθερία, ὅπως τὴν ἐννοεῖ, παρασύρεται ἐξακολουθητικὰ σὲ μιὰ διαλεκτικὴ κίνηση, μὲ ἐσωτερικὲς συγκρούσεις καὶ διαδοχικὲς φάσεις. Γι' αὐτὸ ἡ μεγάλη ἀποκάλυψιν τοῦ Ντοστογιέφσκυ γιὰ τὴν ἐλευθερία εἶναι δύσκολο νά συλληφθῇ ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ὁ ἐγκεφαλικὸς τους μηχανισμὸς εἶναι στατικὸς· αὐτοὶ οἱ ἀνθρώποι ἀπαιτοῦν ἕνα ναι ἢ ἕνα ὄχι ἐκεῖ ὅπου τέτοιες ἀπαντήσεις εἶναι ἀδύνατο νά δοθοῦν. Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ τραγικὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου, ἡ μοῖρα τοῦ ἴδιοι τοῦ Θεοῦ: ἐδρεύει στὸ κέντρο τοῦ δντοῦ σὰν ἀρχικὸ μυστήριον.

Μεταφρ. Α. ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΗ

